

Юрчук О. О.

доцент, к.ф.н., завідувач кафедри українського літературознавства та
компаративістики Житомирського державного університету імені Івана Франка

Україна, м. Житомир

**Античний світ як форма інакомовлення в антиколоніальній
парадигмі української художності**

Провідний філософ XX століття Мішель Фуко в праці «Слова й речі. Археологія гуманітарних наук» застосував поняття «епістема», позначивши ним історичне культурне апріорі, набір дискурсивних практик, що є засадничими для певної епохи. Осмислюючи історію української літератури, помічаємо, що поза епістемами, котрі були притаманні конкретним епохам (наприклад, українському середньовіччю чи бароко), існують епістеми, що умовно «подорожують» від періоду до періоду, від стилю до стилю. Такою епістемою, на нашу думку, є антична культура, яка, втративши свою світоглядну функцію, однак «...продовжувала жити у новій ролі – скарбниці сталих нормативних образів для всіх видів художньої творчості» [3, с. 77].

Проблема рецепції античності в українській літературі представлена широким літературознавчим діапазоном. Це праці В. Антоновича, О. Білецького, М. Возняка, М. Грушевського, М. Драгоманова, О. Мишанича, Д. Наливайка, В. Перетца, Г. Сивоконя, М. Сулими, І. Франка, В. Шевчука та інших. У пропонованій студії звернемо увагу на античність як форму інакомислення в антиколоніальних за своїм спрямуванням текстах Івана Котляревського, Лесі Українки.

Зауважимо, що трансформація українського соціокультурного простору, що припала на XIX століття, визначила його специфічну антиколоніальну спрямованість. В українській культурі загалом, і в літературі зокрема, інтенсифікувалися тенденції антиколоніального характеру, що були орієнтовані на опозицію щодо імперських структур. Антиколоніальний дискурс в українській літературі знаходить особливу репрезентацію у текстах Івана

Котляревського, Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Івана Франка, Лесі Українки та інших. Частиною антиколоніальної художньої парадигми стає античний текст (сюжети, образи), що, з одного боку, долучає українську текстуальність до європейської традиції, з іншого – стає простором інакомовлення, коли в межах античної присутності закодовується осмислення українського колоніального становища. Це формує специфічну українську соціокультурну й літературну ситуацію дихотомії, яка в свою чергу визначає особливість українського антиколоніалізму.

Античний світ як форму інакомовлення знаходимо у текстах зачинателя нової української літератури Івана Котляревського. Простір античного тексту акумулював «...зустріч та інтерференцію двох культурних світів, двох ментальностей. (...) В «Енеїді» саме український етнос, а не нація, вимірює себе етносом грецьким, і доходить свідомості своєї еквівалентної епічної потужності» [2, с. 103]. Окрім того, Еней / троянець / козак створений засобами комізму, слугував ідеальним маскуванням закладених у поемі «Енеїда» національній доктрині в просторі імперського контролю. Текстом Івана Котляревського українська література оприявнює українське національне потрійним маскуванням: герой-крутій реалізується через маски троянця, козака, родоначальника нації у рамках гри розпізнавання / приховування смислу (український читач мав зрозуміти національний підтекст, російська цензура – не звернути на нього уваги). Також варто пам'ятати, що «Енеїда», якщо її розуміти не тільки як художній текст, а як художній документ, поєднує основоположні для кожної нації елементи – мову й історичну пам'ять.

Натомість у творчості Лесі Українки рецепція античності є масштабнішою і знаковішою. У «Книзі спостережень» Євген Маланюк зазначає: «Над ледве проступаючим, скорше відгадуванім, аніж присутнім, тілом – ледь-ледь еллінізовані, прості шати, ледь-ледь намічений старогрецький меандровий взір та звичайна собі нагортка на плечах – і вже не доба перелому XIX – XX століть, не сучасниця Коцюбинського й Олеся, не

схорована донька Олени Пчілки, а мешканка вершин і вічності, повноправна громадянка Олімпу! А при тім, – Леся Українка, що інакшою і не може бути» [Маланюк, с. 76].

Трансформуючи й інтерпретуючи античний світ, Леся Українка у просторі «чужої» культури демаркує важливі українські національні проблеми (драматичні поеми «В катакомбах», «Адвокат Мартіан», «Оргія»). До прикладу, в драматичній поемі «Оргія» в межах античного світу прочитуємо авторський погляд на позицію митця у колонізованому світу. Антей усвідомлюється як національний герой, взірець для українського літературного істеблішменту. Антиколоніальний спротив героя / самої письменниці – це одночасний бунт супроти «Іншого» / імперського і спроба відмежувати свій простір, підтвердити власну самоцінність.

Отже, українські майстри художнього слова неодноразово зверталися до досвіду античної культури. У пропонованій студії акцентовано увагу на тому, що античний світ незрідка ставав простором інакомовлення у межах колоніальної дихотомії «імперія – колонія». Так, античний світдозволяв маскувати антиколоніальну спрямованість текстів Івана Котляревського, Лесі Українки, колидемаркаційна лінія між античним і власне українським національним означувалася не так самим автором, як реципієнтом, який в одному випадку мав «вгадати» правду (читач-українець), в іншому – бути ошуканим (російська цензура).

Література

1. Маланюк Є. Книга спостережень / Є. Маланюк. – К., 1995. – 236 с.
2. Пахльовська О. Україна: шлях до Європи...через Константинополь / Оксана Пахльовська // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 101 – 116.
3. Турган О. Рецепція античності в українській літературі (діахронний аспект) / Ольга Турган // Філологічні семінари. Парадигма сучасного літературознавства: світовий контекст. – Випуск 16. – К, 2013. – С. 72 – 81.